

Vaqif Osmanov

XX yüzilliyin 18-ci ilinin 28 mayında təməli qoyulan və 23 ay yaşayan Şərqlə ilk demokratik dövlət - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti Vətən tarixinin qürurverici və şərəfli "qızıl fondu"dur. Azadlığa və müstəqilliyə təşəbbüslərinin ömrü, savaş yolu həmişə öz-lərindən sonrakı həmin ideallara sadiqlərə örnək olub.

Həmin dövrün ictimai-siyasi olaylarını yaşayan bir ailənin övladı Ali Kafkasiyalının yarım əsrlər araşdırmaları, hadisələrə baxış bucağı, arxiv sənədlərinə, həmin dövrü gören, qaynar zamanı yaşayan insanlara istinadına söykənən "Qartallar sınır tanımaz" tarixi romani qiymətli bir kitabədir. Kitabə təkce daş yaddaşa həkk olunan qədim abidə deyil.

Romanın müəllifi sübut etdir ki, kağızla da kitabə yaratmaq mümkündür. Təki qəlbində Vətən sevgisi, azadlıq və müstəqilliksevər insanlara sayğı, ehtiram olsun. Bu əzablı və gərgin əməyin bəhrəsi kimi işıq üzü görün "Qartallar sınır tanımaz" əsəri Vətən tarixinin önəmli, unudulmaz hissəsi olub müəllifin bugünkü və gələcək nəsillərə yadigar qoyduğu yaddaş kitabıdır. Etnoqraf, tarixçi İsmayıl Umudlu romani Oğuz Türkcəsinə çevirməklə təmənnalı, sifarişçi, yalançı, girəvəçi tarixçilərə həqiqəti yazmağı bir daha xatırladır. Vətən tarixini yalana bükmək xəyanətdir.

İnformasiya üçün vurğulayım ki, 1953-cü ildə Qarsda doğulan, hazırda Atatürk Universiteti Kazım Qarabəkir Təhsil Fakültəsi Türk dili və ədəbiyyatı bölməsində müəllim və kafedra müdiri vəzifəsində çalışsan Ali Kafkasiyalı 1987-ci ildə Azərbaycan, Dağıstan və Gürcüstanda olub, 71 gün ərzində araşdırmalar və tədqiqatlar aparıb. Alim-yazar romanını 27 aprel 1920-ci ildə Azərbaycanın Qızıl ordu tərəfindən işğal edilməsinin 100-cü ildönümündə babası Məmməd Babanın, "Qartallar sınır tanımaz" romanının qəhrəmanı, atası Aloy Hacının və bütün Qafqaz Qartallarının əziz xatirəsinə ithaf edib.

Əsərin məramı və məqsədi ilk cümləsindən aydınlaşır: "Gənclərin saxta tarixçilərin pəncəsindən qurtulması üçün onlara atalarının həqiqi həyat hekayələrini sunmaq lazımdır".

Qaçaqqlar, qaçaq hərəkəti ədəbiyyatda çox az müraciət olunan obraz və mövzudur. Bu həssas mövzuya rejimə qulluq edən yazarların münasibəti doğru olmayıb. 70 illik sovet dönməndə qaçaqları bizə "xalq düşməni" kimi tanıdan qələm sahibləri imperiya siyasetinin dəyirmanına su tö-

"Qartallar sınır tanımaz"

Xatırlananlar əbədi yaşayır

küblər. Qaçaqqların, Vətən, torpaq, xalq sevgili, namus, qeyrət, ləyaqət daşıyıcısı olmasının əks etdirən əsərlər azdır. "Qaçaq ünvanı elə də asan qazanılan bir şey deyil".

Unutmayaq ki, "Türklərin yeganə sevdikləri şey haqdır, həqiqətdir" (Uilyam Pitt). Onları işğencə, qorxu, ölüm əqidəsindən, yolundan döndərə bilməz. Romandakı real qəhrəmanların həyatı, mübarizəsi, dönməzliyi, ölümün gözünün içinə dik baxması buna bariz nümunədir.

Bir deyim var: "insanı ən yaxşı düşməni tanıyır". Ermənilər də türkləri yaxşı tanıyır:

"Türklər ermənilər kimi deyil, Qurd kimidirlər. Yüz il qapıya bağlasan da it olmazlar. Milli inadları qüvvətlidir". Ona görə də sovet hökumətinin birinci məqsədi, siyasi prinsipi Türkiyə ilə türk yurdları arasına dəmir pərdə çəkməkdir". Nə yaxşı ki, sovet imperiyasının daha azğın varisi Rusiyanın bu məqsədi iflasa uğramaqdadır.

Romanın "Dindirilmə və işğencə" bölümündə Göyəzənin "Biz yalan söyləmirik! Yalan söyləyib, məmləkətdə qalardıq. Doğru söyləyib, dürüst yaşamağa çalışdıq-mız üçün buralardayıq" deməsi prokuroru hirsəndirir, "bunu yuxarı aparın, doğruları deyəcəyi zaman yanıma gətirin" hökmü o dövrün ab-havasının barometridir. Xıramın bütün suallara dinməzliyi, Xozeynin prokurora "demək istədiyim çox açıqdır. Sovet toplumunda vətəninə satanlara "vətən qəhrəmanı", xalqını satanlara "xalq qəhrəmanı" deyirlər. Milletni canı bahasına sevendləri "xalq düşməni" kimi tanıdırlar. Bu xəstəlik sizə də sirayət etmiş olmalı ki, xain, satqın və oğrulara "bəy" deyirsiniz" etirazı sınımazlıq, cəsəret, ucalıqdır. Xozeynin qardaşı "qısa boylu, yaraşlıq duruşlu, sağlam bədən quruluşlu, geyim-gecimi gözəgəlimli, davranışında ümidsizlikdən, qorxu və əzginlikdən əsər olmayan Nağı Bayramoğlunun: "gerçəkdən belə düşündürük. Türkiyənin başına sıxıntı açmaq yatsaq yuxumuza da girməz. Bizə görə Türkiyə Türk dünyasının son bağımsız qalasıdır. Türkiyəni sıxıntıya salmaqdansa, ölməyi üstün tutarıq" cavabı bugünkü Azərbaycan-Türkiyə sarsılmaz qardaşlığının 102 il əvvəlki əzəmətinə göstərir. Yüksək dozalı elektriklə Göyəzənin yanar üreynin dayandırılmasından, Xıramın növbəti dindirilmədən sonra üst mərtəbədə özünü pillekən boşluğuna atmasından sonra Aloy Hacının: "Rahat yatın. Sizə edilən xəyanətin hesabını soruşacağam" əhdi sonradan artıqlamasıyla yerinə yetirildi.

Aloy Hacının mücadilə arxadaşlarına sədəqəti, ehtiramı sürgünlə göndərilən zaman onu anlayan jandamları yola gətirib yolçuluğunu bir saatlıq dayandıraraq geri qayıdıb əqidə qardaşları Göyəzən və Xıramın qəbirlərini ziyarəti zəngin mənəvi dünyalı insanın son borcu kimi alqışlanmalıdır.

Aloy Hacının bu deyimi müdrik fikirdir:

"Düşməni quduz köpək kimidir, nə zaman cumacağı bilinməz".

Qaçaq Əmiralan Tomtulunun Aloy Hacıyla söhbətindəki torpaq sevgisi, Vətən nisgilli hər bir Vətən eşqlini yandırıb-yaxar:

"Ay Hacı, Namiq

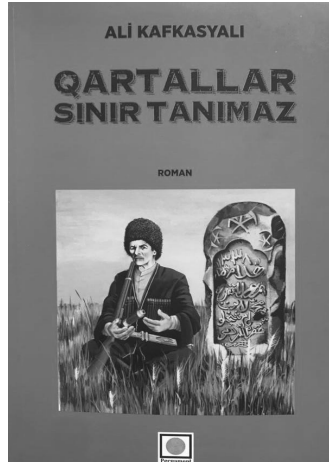
Kamal: "İnsan Vətəni sevir. Çünki vücutunun xəmirinin mayası Vətən torpağındandır" deyir ha... Rəhmətlik nə qədər dəqiq deyib. Bizim yıxılmış Vətən nə gözümlərdən önündən gedir, nə də ağımdan çıxır. Bədənim buradadır, canım orada".

"Qartallar sınır tanımaz" romanının əksər bölümlərində Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi uğrunda igid oğullarının mücadiləsində Aloy Hacının adı öndə çəkilir. Bu haqq, ədalət savaşının ayrı-ayrı səhifələri ilə tanış olduqca təəssüflənirsən ki, həyatını müqəddəs işə sərf etmiş, dindirilmə zamanı işğencələrə məruz qalıb bir gözünü itirən qəhrəman Vətən oğlunu indiyə qədər söz adamları, tarixçilər layiqincə tanıda bilməyib. Bolşevik - daşnak ikiliyi ilə ömrünün sonuna qədər ölüm-dirim mübarizəsi aparan Aloy Hacının gerçək portretini Ali Kafkasiyalı elə yaratdık ki, onunla həmvətən olmağımızla fəxr edirik.

Doktor Sultanovun - "alimsiz, şairsiz, yazarsız, sənətkarsız topluluqlar millət olma tərifi qoruya bilməmi" - sualına Aloy Hacının cavabı onun bütöv ömrünün yığcam qayesidir:

"Əsla millət olaraq qalammaz! Zətən onların (bolşevik-daşnak tandeminin - V.O.) məqsədi bizim kökümüzü qurutmaqdır. İstəyirlər ki, biz qınımıza çəkilek, onların qorxuya əsaslanan zülm üsul-idarəsi əbədiyyən sürsün".

"İnsan sallaqxanası Gəmiqaya" bölümünün adı belə müdhişdir, ölüm qoxuyur. "Gəzərgi işıq" adıyla tanınan işıqlı insan Məhəmməd əfəndi Qazaxın İkinci Şıxlı kəndindəki "minarəsiz, torpaq damlı, yarıçuq" məscidini xocasıydı, irfan məclislərində iştirak edirdi. Xalqın sevgisini qazanan "gəzərgi işıq" kommunistlərin fikrincə xalq yoldan çıxarmaqdıydı. NKVD agentı Qara Sofu erməni ağalarının sifarişiyə Məhəmməd əfəndini aldadaaraq kənd sakinlərinin "sahildə lövbər salmış gəmini andırırdıqdan "Gəmiqaya" adlandırdığı yüksəkliyə" aparır - bolşeviklərin evin sahibi Molla İsmayılı öldürüb, arvad-uşağını sürgün etdikləri xaraba qalmış evinə. Orada Qardaşoğlu Qriqoryan, Fövqələdə Üçlüyün katibi Armen Malakyan pusquda dayanıb "gəzərgi işığı" gözləyirdilər. Sorğu-sualların bəzi detalları Məhəmməd əfəndinin

şəxsiyyətinin əzəmətindən xəbər verir:

"*Yeni sovet sistemi, yeni bu kollektivləşməylə əlaqədar fikriniz nədir?*"

"Hər yerdə, hər zaman söylədiyim kimi bu sovet sistemi xalqımızın başına çökmüş bir qara buluddur. Bir az sərinlik verən kimi görünsə də, insanlara işıq üzü göstərmir. İlahi qüdrətin nizamına uyğun bir üsul-idarə deyildir".

"Xoren Qriqoryanı tanıyırsanmı?"

"Niyə tanıyıram? Bu yoldaşın dayısıdır. Onu bilməyən varmı? Xalq ona "bolşeviklərin Qazax qəssabı" deyir"...

"Gəzərgi işığın" bu ittihamlarına təhəmmül edə bilməyən Qriqoryan masaya söykəli duran tufəngi qapıb onun ənsəsinə endirdi. Xocanın sarığı bir yana, özü digər yana düşdü. Çox pis zərbə almışdı. Özünü toplayıb qalxmaq istərəkən bu dəfə böyrünə çirpılan təpiklərlə təkrar yerə sərilirdi...

Xoca əfəndi bir əliylə ənsəsinə, digər əliylə böyrünə tutaraq yavaş-yavaş yerə qalxıb yenidən stula əyləşdi. Qriqoryana döndü:

"Sizin gözünüz işıqdan, beyniniz doğru sözdən rahatsız olur. Bu hərəkətiniz xalqın sizə baxışını doğruladı"...

...Kürün dağları Gəmiqayadan atılan bir müqəddəs müsafiri də qoynuna aldı. Canı bədəndən ayrılmış, bir Vətən övladı da millətini sevmənin bədəlini çox ağır bir şəkildə ödəmişdi"...

...Sibirdə bir ad günü. Tomskda sürgün həyatı yaşamağa məhkum edilən Səltənət Tomtuyeva ananı təbrik edənlər də onunla eyni tale yaşayan həmvətənlərdir. Onlar başlarına gələnlə, yaşadığıları müsibətləri dilə gətirərək bir-birinin yalarına məlhəm qoymağa çalışırlar. Hər dəfə də NKVD-nin Qazax şöbəsinin rəhbərləri Qriqoryan və Qukasyan ikilisinin adlarını çəkəndə üzlaşdikləri itkiləri, ağrıları yenidən yaşamağa olurlar. Onların təbriklərinə də bir kövrək nisgil, Vətən, yurd, torpaq hərəti hakim kəsilib. Yuxarının göndərdiyi nümayəndə - masabəyi İvanovun təbirincə desək, "Gözəl bir gündə" - sovet ölkəsinin quruluş günündə", yeni apelin 28-də Səltənət ananın ad gününü qeyd etməyə gələnlər mütləq "bu gözəl günləri qazandıran sovet rəhbəriyyətinə təşəkkür etməlidirlər". Taleyin ironiyasının bundan qara rəngi ola bilməyi?

Bəlkə bu yurd-yuvasından perik düşmüş azadlıq aşiqlərinin alın yazısıydı? Alın yazısını yazanın qələmi ancaq qaramı yazırdı? İşıq axtaranların qismətinə zülmət yazmaq üçün bu qədər yarasaları, bolşevik-daşnak sürüsünü, "sapı özümzdən olan "seyidəhməd"ləri yarıdan haradan tapmışdı?

"İvanov belə şəraitlərə çox düşmüşdü.

Ancaq acıların bu qədər dərinliklə yaşandığı bir yığnağa rast gəlməmişdi. Birinə toxunsa, min ah edirdi. Nə söyləyəcəyini kəsdirə bilmirdi. Eşitdiklərinin qarşısında çaşıb qalmışdı. Tezce durub getmək fikrinə düşdü".

Səltənət ananı "təbrik" edən Naxçıvandan sürgün olunan Zeynal Nüsnülünün danışdığı "əcaib-qəraib", inanılmaz iki hadisə hamını şoka saldı. Yük vaqonunda sürgün olunanlarla birgə "sürgün" olunan inəyin və eşşəyin əhvalatı çox düşündürücüdür. Stansiyaların birində iribuynuzlu inəyə və eşşəyə verilən otu yeyərək eşşəyin inəyin qarşısındakı ota ağır uzatması "faciə"yə səbəb oldu. İribuynuzlu inək eşşəyin bu "işğal"ına dözmədi, buynuzlarını "günahkar" eşşəyin qarnına taxıb qaldırdı və yerə çırpıdı. "İnək sanki kommunistlərdən dərslər almışdı, bətər zülm edirdi, eşşəyi yerə çırpmaqla da "ürəyi soyumadı". "Arxasını ona döndərüb qılçalarını aralayaaraq quyruğunu qaldırıb üstünə "şırrı!" elədi. O tərəfdə olan qadınlar önlük və etəklərini üz-lərinə tutaraq iy-qoxudan qorunmağa çalışdılar... Akt tərtib edib eşşəyin ölüsünü təhvil aldılar".

Çağrılan baytar təsdiq elədi ki, eşşəyi inək öldürüb. Təsdiq etməsəydi, görəsən, nə baş verəcəkdi?

"Həmin stansiyada başqa bir vaqondan iki insan ölümünü düşürdülər. Fəqət akt-zad tərtib olunmadı. Onların gözündə eşşəyin ölüsü insanlardan daha qiymətli idi. O gün qıyıq gözülü, sərt üzlü bir qazax məmurun: "Dua edin ki, eşşəyi inək öldürüb. Siz öldürsəydiniz, halınız dumandı. Dünənki qatarda nadinçlik edən inəyi kəsmişdilər. Öz rahatlığınız üçün inəyi kəsibsiniz deyər vaqondakı kişilərdən üçünü gülələdilər. Bir inəyə qarşılıq üç insan!"...

Ali Kafkasiyalının düşüdükləri, qələmə aldığı həqiqətlər həyat dərsidir, Vətən tarixidir, hər kəs öz payını götürməlidir. Onun qənaətinə və təhkiyəsinə görə, bunları yaxşı-yaxşı dinləməli və mütləq övladlarımız, nəvələrimizə, gələcəyimizin sahibləri gənclərə danışmalıyıq, yazıb saxlamalıyıq. Gələcək nəsillər sovet rəhbəriyyətinin, ermənilərin və onların yerlərdəki soy-kökü bilinməyən manqurt əlaltılarının əliylə nələrlə törətdiklərini, babalarına, nəvələrinə, günahsız insanlara etdikləri zülm-ləri, qəddarlığı mütləq bilməlidirlər ki, nəticə çıxarsınlar, milli məniyyəti, milli qürurunu, milli ruhunu qoruya bilsinlər. Unutmasınlar ki, "kölələr azad olmaq istəyənlərə nifrət edirlər" (Ulrike Meinhof). Və Vətənimizin azadlığı, müstəqilliyi, haqq, ədalət yolunda canını qurban edənlərin, qanına qəltan olunanların xatirəsi əziz tutulmalı, hər an xatırlanmalıdır. Çünki "insan xatırlandıqca təkrar yaşar" (Alfons de Lamartin). Unut-qanlığın nəticələri daha ağır və ağrıqlı olur, heç vaxt sağalmır..."